

Mariusz Szczygieł šokuje v nové knize Fakta musí zatančit pravdou o slavném literárním žánru

IRENA HEJDOVÁ

Mariusz Szczygieł odhaluje všechna tajemství literární reportáže. Foto: Gabriel Kuchta, Deník N

Všichni potřebujeme příběhy. A příběhů postavených na záznamech reality, světa kolem nás potřebujeme ještě víc. A tak potřebujeme i jejich vypravěče a Mariusz Szczygieł je jedním z nejpovolanějších. V nové knize Fakta musí zatančit se polský reportér s vášní pro Česko vrací na začátek své profesní dráhy, aby skrze vlastní příběh vyprávěl právě o vyprávění příběhů.

15

15 00:00

12:48 1.00 ×

Tento text pro vás načetl robotický hlas. Pokud najdete chybu ve výslovnosti, [dejte nám prosím vědět](#). Plné znění audioverzí článků je dostupné pouze pro předplatitele Klubu N. [Upgradujte své předplatné.](#)

Fakta musí zatančit nemohla vyjít v lepší době než v těchto časech, v době tak nejisté, v níž existuje na světě tisíce pravd a je těžké mezi nimi najít tu pravou. A vůbec – existuje jen jedna pravda? I to je jedna z nepříjemných otázek, které polský reportér klade ve své nové (nereportážní) knize. Je stejně strhující jako jeho reportáže: jen úplně jinak.

Polská reportážní škola je ve světě literární reportáže pojem. Řadu klíčových děl máme dostupnou péčí slovenského nakladatelství Absynt i v českých překladech, ať jde o Kapuścińského Impérium a Fotbalovou válku, Jagielského Kamenné věže a Modlitbu za déšť, z novějších titulů pak třeba i Szczygielem zmiňovanou [Vojenku](#) Magdaleny Grzebałkowské.

Ještě širší veřejnosti jsou pak známé právě Szczygiełovy reportážní soubory, které vycházejí česky v nakladatelství Dokořán (podobně jako tituly dalšího mistra polské školy Witolda Szablowského). Knihy jako Gottland, Udělej si ráj,

Láska nebeská i Není jsou nejspíš u nás tak populární především díky tomu, že se zaobírají často právě námi a naší historií.

[Souhrn nejzajímavějších událostí tohoto týdne pohledem našich kulturních publicistů a výhled na to nejzajímavější z týdne příštího. Největší kulturní události a popkulturní fenomény, recenze a rozhovory. [Odebírejte newsletter live!](#)]

Nová kniha Fakta musí zatančit vydaná v překladu Martina Veselky taktéž v nakladatelství Dokořán tolik vazeb na Česko nenabízí, i když tu rozhodně neabsentují. Autor v ní cituje české spisovatele i jiné intelektuály; jeho úzké sepětí s českou kulturou, které věnoval několik zmíněných reportážních knih, je nezpochybnitelné.

Nová kniha je ale především poutavým čtením, nejen pro různorodé adepty či praktiky reportérského a šířeji novinářského řemesla, ale pro všechny čtenáře a vlastně i šířeji uživatele veřejného prostoru. Ač je některými pravdami zde sdělenými může i mírně vykolejit (až šokovat).

Přečtěte si také

Když dobýval Berlín, nemusel do školy ani si mýt krk. Polská reportérka vypráví, jak děti prožívaly válku

Literární reportáž jako pohled z okna

„Prokázalo se – a nebudu to zde zevrubněji rozvíjet –, že fikce (nejen literární, ale i filmová) umožňuje, aby se člověk ve světě zorientoval, posiluje naši schopnost součinnosti, poskytuje útěchu nemocným a tak dále. Příběhy nás pobízejí k tomu, abychom odhalovali nové úhly pohledu a lidské motivace. Tím spíš to činí ‚nefikce‘, zvláště pokud se přioděje šatem fikce a využívá její formy po staletí proslulé svou účinností,“ obhajuje hned v počátku Szczygieł své řemeslo literárního reportéra.

Čtení literatury faktu (a úžeji literárních reportáží) tu přirovnává k touze po pohledu z okna, k touze poznat, kde se zrovna nalzáme a zda se tu můžeme cítit bezpečně. Ve své knize na dalších stránkách nabízí řadu dalších definic tohoto žánru – a zároveň zamyšlení nad tím, zda vůbec dnes lze skutečnost zachytit pravdivě a přesně: jak to vůbec udělat, když se realita před našima očima neustále mění? Která zpráva o ní si může nárokovat, že je tou jedinou pravdivou?

Szczygieł nabízí vlastní prostou definici reportáže jako „příběhu, který se skutečně stal a měl by posloužit jako podnět k zamyšlení“. Dále ale tuto základní definici mnohokrát problematizuje a prohlubuje a nutí tak i čtenáře k zamyšlení nad tím, jak vlastně pravdu a skutečnost v literárních reportážích vnímat.

Spolu s ním tu nutně musíme rozlišovat mezi novinářskou reportáží a Szczygiełovou doménou, tedy reportáží literární, která s pravdou nakládá o něco volněji, jak také Szczygieł v knize na mnoha názorných příkladech ukazuje. Literární reportáž podle Szczygieła je totiž víc než novinařina, protože: „novinařina – to je informace, zatímco reportáž – narace“.

Přečtěte si také

Kambodžané přežili to, co téměř přežít nešlo. Jaké jsou teď jejich životy?

Klasici žánru

Než se Szczygiel v knize dostane k rozporuplným otázkám pravdivosti literárních reportáží, věnuje obsáhlý prostor exkurzu do reportážní historie. Připomíná slavná jména autorů literárních reportáží od Američana Johna Herseyho, který v roce 1946 sepsal reportáž Hirošima pro časopis New Yorker, až po úhelné dílo žánru, Chladnokrevně Trumana Capoteho.

Slavná literární reportáž Chladnokrevně vyšla nejdříve také jako čtyřdílný seriál v časopise New Yorker v roce 1965. Strhující čtení o bestiálním vyvraždění čtyřčlenné rodiny, které se odehrálo v roce 1959 v Kansasu, se stalo průlomovou knihou žánru non fiction, Capote na knize pohádkově zbohatl a stal se miláčkem Ameriky.

Přesto podle Szczygiela jde o přeceňované dílo. Na jeho příkladu nicméně popisuje možné příčiny jeho úspěchu, ač mezi ně počítá i bizarnosti takového typu, že Capote byl malé postavy a urputné povahy. Ostatně tato kapitola vůbec působí poněkud zatrpkle, když se dozvídáme, že Capote za svůj úspěch vděčí také tomu, jak obratně dokázal pozurážet další literární velikány či jak moc mluvil o úsilí, které vložil do práce na knize, a jak otevřeně pohanil dílo konkurence.

Autor oproti Chladnokrevně vyzdvihuje Mailerovu Katovu píseň, také příběh vraha, který dle něj ale oplývá vyšší literární kvalitou i vnitřní soudržností. To, jak moc se lze v literatuře faktu a v literární reportáži pohybovat na pomezí beletrie a reality, se ale ukazuje nejen v rozdílech mezi Chladnokrevně a Katovou písní. Toto téma prosvítá i v mnoha dalších kapitolách Szczygielovy knihy.

Přečtěte si také

Muži, kteří zneužívají ženy. Česky vyšla thrillerová literární reportáž Klub

Fakta musí zatančit

Značnou část knihy Szczygiel věnuje také různým trikům, jak napsat dobrou (literární) reportáž. Nestačí jen shromáždit fakta, tato „fakta musí zatančit“, tedy být vybrána a postavena do souvislostí. Zásadní je podle Szczygiela věnovat dostatečnou pozornost i detailům.

Různé druhy podobných detailů dokumentuje na příkladech z různých reportáží svých i kolegů. Někde to je detail jako metafora celku (jako prosívání krup v Zabajkálí od mistra polské školy Ryszarda Kapuścińského jako metafora totalitní moci), jinde detail jako syntéza událostí (jako obrazy osiřelých bot v ulicích Phnompenhu po osvobození od Rudých Khmerů v reportáži Kambodža, hodina nula Zbigniewa Domarańczyka).

Pak také detail jako nosič emocí, detail ve jménu informace a nakonec poslední detail: detail jako hrdina reportáže například v příběhu plukovníkovy tabatěrky z reportáže Andrzeje Mularczyka. I takový předmět ovšem zastupuje člověka, protože „vytratí-li se v reportáži člověk, psaní ztrácí smysl“.

Reportáž jako mistrovství ve fabulaci

Poté už se dostáváme k zásadnímu tématu knihy, tedy k tomu, jak moc se reportáž může či nemůže odchýlit od reality. „Od beletrie odlišuje reportáž postulát autenticity, od novinářiny estetika formy,“ nabízí ideální míru citát z teoretického díla Krzysztofa Kąkolewského.

Reportér podle Szczygiela „může dělat všechno to, co dělá spisovatel, jen vymýšlet si nemůže“. Přesto vymyšlení neexistujících situací a hrdinů má podle něj v polské reportáži své pevné místo, což může být i pro zapálené čtenáře

tohoto typu literatury poměrně překvapivé zjištění.

Přečtěte si také

Odvážné nakladatelství Absynt křísí slávu literární reportáže jako okna do světa

A tak Szczygieł považuje za přípustné v literární reportáži použít i „slova, jež nikdy nebyla vyslovena, výjevy, které se nikdy neodehrály, či zážitky, jež nikdo neprožil“, pokud ovšem se autor s jejich pomocí snaží ilustrovat nějakou hlubší pravdu.

Nutno dodat, že v klasické novinové reportáži by podobné fabulování mělo být nepřípustné a pro běžného novináře působí až absurdně, že by se Szczygiełovými úvahami snad mohl řídit. V literární reportáži jsme nicméně stále spíš na literární než na novinářské půdě.

Já to viděl takhle

Szczygieł dále celou věc problematizuje, když v další kapitole mluví o asi nejslavnějším polském reportérovi Kapuścińském, autorovi slavného Impéria. Píše o něm, že si během své práce v terénu nikdy nezapisoval ani nenahrával odpovědi, jen se „domníval, že všechno, co je důležité, si zapamatuje“.

Než začal doma psát, utřídil si svůj příběh v hlavě, jeho paměť už přitom odpozorované události modifikovala. Fakta v té době nešlo příliš snadno ověřovat, a tak lze předpokládat, že o zcela pregnantní záznam reality také nešlo.

Přečtěte si také

Fotografie World Press Photo drasticky upozorňuje na dětská traumata minulosti

Kapuściński na tom nicméně neviděl nic špatného, když vysvětloval, že „literatura je variací určitého člověka na určité téma“, umožňuje mu vidět věci po svém a také „mít právo nevidět něco tak, jak to vidí jiní“.

U reportáže tak podle Szczygieła nelze předpokládat, že uvidíme a uslyšíme přesně totéž, co viděl a slyšel autor. Také proto, že „čas plyne a následující den už by reportáž vypadala jinak“.

Skutečnost má spoustu různých podob a mění se v každém okamžiku – kdo si pak může nárokovat, že o ní dokáže sdělit jedinou pravdu? Těch pravd jsou tisíce, a tak není vlastně moc patrné, jak velká je nadsázka v Szczygiełově návrhu, „abychom ode dneška v každé knize s přípisem ‚reportáž‘ na titulní stránce připojili ještě autorovo prohlášení ‚já to viděl takhle‘“.

Nejisté jsou nejen samotné události, ale i naše vzpomínky na ně, které se přizpůsobují našemu momentálnímu emočnímu stavu. „Neexistuje pravda sama o sobě, vždy existuje pouze něčí pravda,“ zazní jinde od reportérky Malgorzaty Szejnerové.

Přečtěte si také

Auroville: Existují vysněné lepší zítřky uprostřed indické pustiny?

Je pravda to, co si pamatujeme?

Situace se komplikuje ještě víc: nejsou totiž jisté vzpomínky reportéra, ale ani jeho respondentů. Mohou být nejen nepřesné či zkreslené, ale i zcela smyšlené. A tak další, alternativní definice reportáže od Mariusze Szczygiela zní: „Reportáž – to je verze událostí, která se těm, kteří se na daném počínu podíleli, tedy jak protagonistům, tak i reportérovi, jeví jako nesmyslná.“

Není vám definic málo? Tak ještě Tomek Michniewicz: „Veškeré události a postavy popisované v této knize jsou pravdivé... tedy jestliže je pravda to, co si pamatujeme. Tyto příběhy byly sepsány tak, jak je vylíčili jejich hrdinové.“

A ještě jedna od Pietra Lipińskiego, podle Szczygiela přímo geniální: „Vždyť reportáž je pouze víra v to, že se něco odehrálo.“

Možná až přílišné množství definic, které základ literární reportáže vlastně ještě víc rozostřují a znejasňují. Ze čtení Szczygiełovy knihy pak v souvislosti s tematizováním pravdivosti děl může řada fanoušků žánru vyjít otřesena, tím spíše pokud dosud věřili tomu, že každé slovo ze slovných literárních reportáží je pravdivé.

A black and white photograph showing a chain of white paper triangles, resembling a paper chain, resting on a dark, textured surface. The background is a dark, grainy wall. The text is overlaid in the bottom right corner.

MARIUSZ SZCZYGIEŁ

**FAKTA MUSÍ
ZATANČIT**

Trojité klinč

Nenápadná kniha se tak ukazuje být poměrně třaskavou, ač jí to nic neubírá na působivosti. Je vyznáním lásky reportážnímu žánru, zároveň jej ale nelítostně odhaluje. A to, na čem tento žánr stojí, tedy dojem absolutní pravdivosti, zásadně problematizuje.

„My, reportéři a reportérky, se ocitáme v trojitém klinči. Na jedné straně je svět, jehož setrvačником bývá lež, a máme tu i zpovídané osoby, jejichž paměť není vždy stoprocentní. Na druhé straně jsme tu pouze my sami: naše oči, naše uši a naše mozky, a tedy jen dost omezený percepční aparát. Na třetí straně pak stojí neobjektivní, poněkud svévolný jazyk, který nedokáže být věrohodným svědkem.“

V druhé půli knihy bloudí Szczygiel různými tématy. Zabývá se gonzo žurnalistikou, tím, kde autor může brát témata svých reportáží, přičemž je důležité krom samotných témat promýšlet také hrdiny či přemýšlet o technice vedení rozhovoru s nimi – mnohé tyto otázky Szczygiel shrnuje v obsáhlé kapitole Reportáž krok za krokem.

Stejně jako další dílčí tipy a triky pro reportážní psaní, které mohou být každému adeptu (nejen reportážní) literatury vděčnou inspirací. Snad jej od práce neodradí to, kolik si toho při ní bude muset vymýšlet.

- Mariusz Szczygiel napsal knihu Fakta musí zatančit, věnovanou samotnému žánru literární reportáže.
- V knize polský reportér sepisuje tipy a triky pro napsání dobré literární reportáže, ale zamýšlí se i nad její pravdivostí či věrohodností respondentů.